

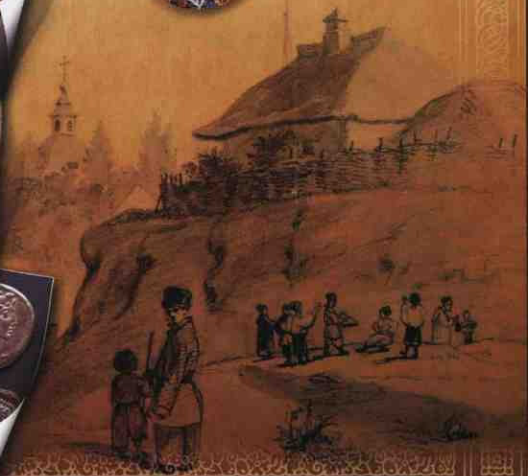
A37664

9(c2)

P 473

РЕШЕТИЛІВЩИНА - мій рідний край

Історико-краєзнавчі
нариси

❧ ЗМІСТ ❧

Слово до читача.....	8
Розділ I. Прадавня історія краю.....	9
Розділ II. Наш край в Добу Козаччини (друга половина XVII – перша половина XVIII ст.)	
2.1. Гартувалась тут слава козацька	21
2.2. У вирі Північної війни	29
2.3. «Була колись Гетьманщина»	37
2.4. Духовний центр Козацької Доби	45
Розділ III. Решетилівщина в другій половині XVIII – першій половині XIX ст.)	
3.1. У кріпосному ярмі Попових.....	50
3.2. Декабристи й Решетилівський край	57
3.3. Решетилівські стежини Кобзаря.....	64
Розділ IV. Новітня історія рідного краю (друга половина XIX – перша половина XX ст.)	
4.1. На зламі доль і епох.....	70
4.2. Революційний буревій.....	76
4.3. Роки соціальних перетворень	86
4.4. Священна війна	100
Розділ V. Наш край у другій половині XX – на початку XXI століття	
5.1. Повоєнне відродження	114
5.2. Період підйому і надій: 70–80-ті роки.....	119
5.3. Незалежність: люди, дати, події, факти.....	125
Хронологічний довідник з найдавніших часів до 1989 року....	147
Додатки	156
Література.....	195

тилівщини, про яку краще ніж словами сумної кріпацької пісні, свого часу записаної в нашій краї, і не скажеш:

*Ой, горе, горе не біда – не Гетьманщина,
Вже мені надокучила вража панщина...
Як із панщини іду – спотикаюся,
Дрібними слізоньками умиваюся...*

2.4. ДУХОВНИЙ ЦЕНТР КОЗАЦЬКОЇ ДОБИ

В XVII–XVIII століттях наш край був не лише землею звитяги й мужності, а й землею високої духовності, що найвиразніше відбилася в унікальному рукописі однієї з найдревніших пам'яток української літератури – збірці проповідей під назвою «Наука Християнская из Евангелия вкратце изложенная в каждую неделю и празники Господская и Богоматерная, на увесь целый рок, барзо простою мовою і діалектом, аж найпростейшему человеку сладкопамятных, священником Решетилловским, тракту Полтавского, Храма успения Пресвятой Богородицы Симеоном Тимофеевым изложенная в 1670 году». Цей рукопис тривалий час зберігався в бібліотеці Софії Київської, куди був, певно, вивезений із Решетилівки уродженцем містечка Київським митрополитом Арсенієм Могилянським.

В другій половині XVIII ст. Решетилівка була визначним духовним центром України Козацької Доби. Тут знаходилося духовне правління (протопопія) і діяло 6 церков. Найстарішою була Успенська церква, яка вже діяла в містечку в 1670 році. Певно, на початку XVIII були споруджені Введенська та Преображенська церкви, які «за ветхостю» були перебудовані відповідно в 1752 та 1770 роках. Трипудовий дзвін, придбаний для Архистратиго-Михайлівської церкви в 1734 році, дає підстави вважати, що на той час церква ця також вже існувала. В 1742 р. було споруджено дерев'яну Покровську церкву, а в 1770 – Миколаївську. Вражений красою і величчю решетилівських храмів, великий Кобзар України Т.Г. Шевченко потім розповів про них устами свого героя з повісті «Близнецы»: «В Решетилловке церков с десять, я думаю, будет и живут в ней все казаки».

Арсеній Могилянський – видатний церковний діяч, митрополит, проповідник і благодійник. Народився 17 квітня 1704 року у Решетилівці і був наречений при хрещенні Олексієм. По материнській лінії походив з відомого роду Могил. Батько, дід і прадід кожний у свій час успадковували парафію решетилівської церкви Успіння Пресвятої Богородиці. Олексій до 17 років виховувався вдома. Потім навчався у Київській духовній академії (1721–1727 рр.) і Харківському колеґіумі (1727–1735 рр.). Опановував найпрестижніші тоді дисципліни, оволодів дев'ятьма мовами, відзначався неабиякою красномовністю. Однак, як і більшість його освічених земляків, мусив шукати застосування своїм здібностям поза Україною. За протекцією колишніх наставників і старших товаришів улаштувався 1739 р. вчителем Тверської духовної семінарії, звідки в 1741 р був переведений до Московської духовної семінарії.

В 1742 році прийняв чернечий постриг у Московському Заіконноспаському монастирі, під час якого отримав ім'я Арсеній. В 1743 р. був викликаний до Санкт-Петербурга і призначений придворним проповідником імператриці Єлизавети Петрівни. Тут досяг величезного успіху. За свій талант одержав царську винагороду: панагію діамантову і діамантовий з рубінами хрест. У січні 1744 р. висвячений на архімандрита Троїце-Сергієвої лаври і призначений членом Святого Синоду.

Блискуча кар'єра не притупила в Арсенія патріотичних почуттів. Улітку 1744 року, скориставшись поїздкою імператриці Єлизавети Петрівни на Україну, Арсеній відвідав батьківщину. Гостюючи в Решетилівці він дізнався, що пожежа знищила Успенську церкву і взявся зарадити справі. На кошти Арсенія протягом 1746–1749 рр. на місці знищеної вогнем дерев'яної була збудована мурована (знесена у 1940 р.). В 1754 році поруч із церквою споруджено чотириричну дзвіницю.

Арсеній Могилянський

В 1749 році Арсеній Могилянський подарував церкві срібний позолочений хрест. У пізніші часи на правому фасаді у ніші була вміщено мармурове погруддя власника Решетилівки, дійсного таємного радника і члена Державної Думи В.С. Попова, а також малярський портрет та образ Божої Матері.

Успенська церква. Світлина 1937 р.

В 1752 році Арсеній відійшов на спочинок у Новгород-Сіверський Спасо-Преображенський монастир. 22 жовтня 1757 року був призначений митрополитом Київським.

Надавав великого значення духовному вихованню молоді. Осо-

бливо протегував Київській духовній академії: віддавав їй вчителям і учням частину свого жалування, клопотався за них перед начальством, захищав від утисків магістратських чиновників, випрошував субсидії. В 1763 році збудував мурований корпус для бідних студентів. Арсеній Могилянський був близько знайомий з Григорієм Сковородою, розсилав у церкви його духовні наспіви; підтримував зв'язки з Григорієм Левицьким-Носом, замовляв у нього ікони та гравюри для київських храмів.

Сам Арсеній Могилянський теж був творчою людиною. За своє митрополічне правління видав і розіслав підвідомчому духовенству понад 650 указів, зокрема, про взаємостосунки між духовною і світською владою, про збір пожертвувань на боротьбу з інфекційними хворобами, про недопущення вінчання малолітніх з дорослими, про відповідальність за правопорушення церковнослужителів, про непоршність і святість могил та поховань. Склав «Акафіст і службу святому Дмитрію Ростовському». Деякі проповіді митрополита Арсенія були надруковані.

Своєрідними носіями духовності, освіти та культури в Козацьку Добу виступають козацькі писарі. Сотенні писарі були людьми шанова-

ваними та поважними «бо вони Святе письмо читають і темних людей добру навчають». Вони однаково майстерно володіли і гострою козачою шаблею і гусячим пером, як в силу своїх знань, так і від природного розуму, грали вирішальну роль у вирішенні найрізноманітніших проблем життя – буття козацької сотні. Сьогодні ми маємо змогу назвати їх поіменно. Це Іван Піковець (1732 р.), Йосип Орловський (1733–1734 рр.), Прокіп Федорович (1735–1743 рр.), Дацько Бондаренко (1745 р.) та Лук'ян Онисимів (1757–1782 рр.).

Разом з представниками духовенства активно дбали вони і про освіту козацьких дітей. Як відзначив арабський мандрівник А. Алеппський: «Навіть селяни на Україні вміли читати й писати, а сільські священники вважали своїм обов'язком навчати сиріт, не дозволяючи тим тинятись вулицями, як бродячим».

У другій половині XVIII ст. на Решетилівщині, за прикладом лубенського полковника Івана Кулябки було проведено шкільну реформу. Суть її полягала в тому, що було здійснено перепис козацьких хлопчиків віком від 12 до 15 років. «Способнейшие к науке» були віддані в школи своїх же парафій для навчання грамоті, а тих хто не мав здібностей до навчання та переростків було вирішено навчати військовій справі. Програма навчання мала такий вигляд: «1) Учень должно начинаться с букварей і часословцев, а как распознают литеры и слоги горазд то, чтобы ученикам не скучно было над книжками сидеть, следует до обеда обучать грамоте, а после обеда «навыкать по малу» писать, 2) в то же время следует искать людей умеющих, хотя бы отчасти, «счислению на бумаге» и определять их к ученикам, чтобы хоть немного обучить их тому исчислению 3) велеть ученикам по воскресеньям и праздникам ходить в церковь и учиться там пению 4) непонятливых к учению приказать атаманам собирать по воскресеньям и праздникам в едино место и обучать военному и артиллерийскому искусству». Провідна роль в реалізації цієї програми належала саме козацьким писарям.

Тож, не випадково, в другій половині XVIII ст., могла похвалитись Решетилівщина і своїми «академіками»-студентами і випускниками Києво-Могилянської академії. Десятки юнаків з берегів Говтви, здобувши освіту в стінах ушлявленого начального закладу, вливалася до лав «козацької інтелігенції», ставали військовими канцеляристами,

чи, пройшовши канцелярську службу здобували собі сотенний уряд, як Іван Гаєвський та Григорій Тур. Ми можемо вести мову навіть про решетилівські династії. Так, серед 166 вихованців академії в 1763–1764 рр, ми зустрічаємо і Харлампія Бузановського із Решетилівки – сина сотника Семена Бузановського, який, свого часу, теж успішно закінчив «Могилянку».

Про високий рівень духовності населення краю переконливо свідчив рівень народної культури і побуту. Не випадково ж англійський мандрівник Джозеф Мармаль, подорожуючи по Лівобережній Україні в 1768–1770 роках, відзначав, що їздячи по селах, він почував себе так безпечно, як у першому ліпшому англійському графстві. А інший подорожній, англієць Едвард Даніель, твердив, що таку чепурність і чистоту як в українських селах, він бачив тільки у Голландії та Норвегії. «За столом в українського селянина, твердив він, більше охайності ніж у московського князя». Контраст у побуті між Московщиною і Україною надзвичайно вразив його, і він не знаходив слів, щоб вихвалити «чесність, привітність, гостинність і господарський талант українців».

З прадавніх часів славився Решетилівський край і своїми солов'їними піснями. Народна пісня пережила всі лихоліття і з глибини сивих віків донесла в наше сьогодення думи й почуття, болі й сподівання наших пращурів-козаків.

Велично й гордо звучить вона і сьогодні над нашим краєм, нагадуючи, що «козацькому роду – нема переводу!»

Засвіт встали козаченьки

В похід з полуночі,

Заплакала Марусенька

Свої ясні очі.

Не плач, не плач, Марусенько,

Не плач, не журися

Та за свого миленького

Богу помолися!

військ. Основна маса повстанців була заарештована. Серед них і Іван Федорович Шимков...

Ось, що ми читаємо в книзі Медведської Л.О. «Декабристи на Полтавщині»:

«У слідчій справі Шимкова зберігся переписаний його рукою єдиний екземпляр програмного документа Південного товариства, так звана «Конституція. Государственный завет», де в конспективній формі викладені положення одного з варіантів «Русской Правды» Пестеля. Цей документ Бестужев читав і передавав слов'янам під час злиття обох товариств влітку 1825 року під м. Ліщино. Збереження у справі Шимкова цього документа дозволяє нам говорити про велику увагу до програмних питань з боку нашого земляка-решетиліянина».

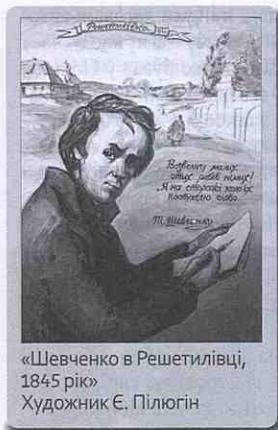
Після суду (якщо те судилище взагалі можна назвати цим словом) йому віпили, як тоді казали, п'ятнадцять років каторжних робіт і відправили до Сибіру. В дорозі він застудився, але пролікуватися не зміг. Хвороба швидко почала прогресувати і переросла в хронічну... Помер Іван Федорович у віці двадцяти дев'яти років. Про його смерть батькові повідомили лише через два роки...

3.3. РЕШЕТИЛІВСЬКІ СТЕЖИНИ КОБЗАРЯ

Про перебування Т.Г.Шевченка в наших краях і, зокрема на Решетилівщині, написано немало. І здебільшого, на жаль, – в недавні часи, коли вже усні цінні перекази його сучасників призабулись або, ідеологічно окрашуючись, стали малоймовірними. Намагання ж літературних слідопитів якнай докладніше відтворити його тутешні шляхи і дії, побудовані часто на припущеннях, а не на документах. Однак безсумнівним є те, що великий поет і художник у нашому містечку був, малював його краєвиди, а потім згадував Решетилівку в своїх прозових творах. Збереглись виконані аквареллю два його альбомні малюнки, підписані ним однаково – «У Решетилівці», якими ми можемо пишатися.

Отже: коли, чому і як потрапив Шевченко до Решетилівки?

Це сталося влітку 1845 р. – в час його другого приїзду в Україну з Петербурга, коли молодий випускник столичної Академії художеств був зарахований співробітником Київської археографічної комісії, що

«Шевченко в Решетилівці,
1845 рік»

Художник Є. Пілюгін

мала завдання, як зазначалося в її статуті, виявляти заради збереження для історії духовні і матеріальні цінності краю. Художникові ж, про що пише він в листі до О. Бодяньського, належало зображати «види, які єсть на Україні, чи то історією, чи то красою прикметні». При цьому інтерес Шевченка був значно ширший, бо він досліджував, про що зазначав у тому ж листі, «... як теперішній народ живе, ..., як він колись жив і що виробляв». Тож перебуваючи в тривалих відрядженнях, він не тільки змальовував природні і рукотворні ландшафти та культові споруди, а й збирав зразки фольклору, цікавився народним побутом та предметами ста-

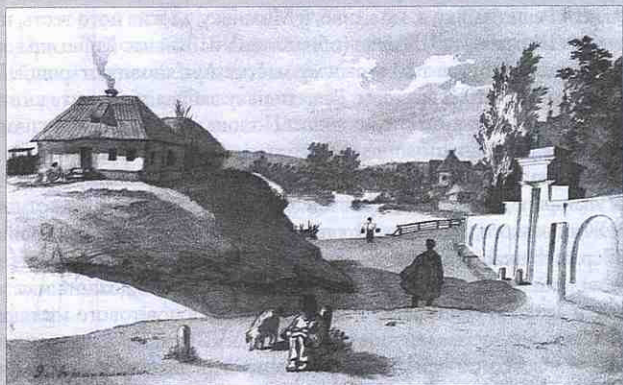
рожитностей. Також виконував приватні малярні замовлення.

Саме таке замовлення і привело його в садибу багатого миргородського поміщика О. Лук'яновича. Очевидно, той і заохотив поета відвідати Решетилівку, а, можливо, й Михнівку, де жив його тесть, поміщик Ф. Шимков, та Шедієве (обидва села на той час Кобеляцького повіту), де перебував тоді у своєму маєтку Лук'янович-старший. Та скоріше за все, що Шевченка в Решетилівку вабила знаменита книгозбірня потьомкінського сподвижника Попова, яка перейшла у спадок його синові, тодішньому предводителю місцевого дворянства.

Про цю бібліотеку, що вмщувала рідкісні документи, пам'ятки, листування відомих осіб, Шевченко міг чути навіть і від самого В.А.Жуковського, знаменитого поета і свого благодійника, який у 1837 р. тут знайомився з безцінними фоліантами, про що зробив відповідний запис у своєму щоденнику. Крім того, художник мав зобразити архітектурно цікаву і помпезну, як для повітового містечка, Успенську церкву, зведену ще в середині XVIII ст. на кошти митрополита Київського і всієї України Арсенія Могилянського, вихідця з Решетилівки, а ця церква знаходилась на території садиби Попових.

Обидва малюнки виконані в Решетилівці не були датовані автором, і дослідники-шевченкознавці досі дискутують з приводу часу їх творення. Бо, й справді, загадка: якщо Шевченко бував у Полтаві, Решетилівці, Шедієвому ще весною, як стверджує літературознавець Д.Косарик, то як це узгоджується з записом у «Щоденнику» про його мандри Полтавщиною і в кінці літа, адже так довго він ніде, крім Переяслава, не затримувався; якщо ж решетилівські краєвиди відтворено в першій декаді липня, як це доводить П. Ротач, то чому люди, зображені на них, – в теплому одязі?

Хоча можна припустити, що автор малюнків міг занести сюди фігури людей і іншим разом, з іншого сюжету – це ж не фотографія. А можна дозволити собі й пофантазувати: допитливий митець весь день заглиблено працював у бібліотеці з архівами чи літописними пам'ятками, а в надвечірній час (на обох малюнках пора надвечірня, західні тіні довгі) вирішив «розім'ятись» за основним своїм заняттям. Та й по всьому видно, що обидві ці роботи виконані ніби мимоходом, основні деталі їх – звичайна селянська оселя та масивна огорожа маєтку кріпосника-марнотратника, тоді гадана вже Успенська церква ледве маячить. На інших же цільових його малюнках всі споруди чітко

«В Решетилівці» (VIII, 1845). Малюнок Т.Г. Шевченка

виписані. І це дає підставу гадати, що сюди художник мав намір ще повернутись. А якщо майнути уявою і далі, то можна припустити, що він не міг пройти мимо, не закарбувавши інших решетилівських надто примітних місць – хоча б знаменитих колись альтанок із статуями: одну на луках за річкою у вигляді круглого острівця з екзотичними кущами, а другу – на межі величезного поміщицького саду, над урвищем Стінки, звідки відкриваються чудові краєвиди. Тож напрошується думка, що в Решетилівці Шевченко іще щось малював, а якщо ні, то тільки через поспішний від'їзд. Однак це лише бажане нам припущення, як і те, що він відвідував і Михнівку, куди, як було сказано, прямував Лук'янович.

Звичайно, з таким компаньйоном художнику і дослідникові старожитностей мандрувати було зручно. Та й не міг він не скористатися нагодою провідати в Михнівці згорьованого батька-декабриста Івана Шимкова, одного з «мерців за правду».

Якщо так, то майстер пензля і пера, який багато працював, і в Михнівці малював і писав. Але як би не хотілося цього нам, і, зокрема патріотично налаштованим михнівцям, слідів такої роботи

досі не виявлено. Та й далеко не все збереглося із його великої (понад тисячу робіт) художньої спадщини. А от портрет Лук'яновича уцілів.

Він на відміну від альбомних малюнків і дорожніх ескізів – об'ємний, затратний і, знову ж таки, можливо, довершувався в Михнівці або Шедієвім. Та й в будь-якому разі власник його не міг не похизуватися ним перед батьком і тестем. А заодно не міг не представити їм власноручно і гордо самого автора, слава якого на той час поширювалась по Україні. Але, де ж документальне підтвердження? Щоправда, згаданий вище П.П. Ротач (1927–2007) у своїх розвідках наводить факт на користь того, що Шевченко у Михнівці таки був. Він посилається на знайдену ним публікацію сторічної давності харківського художника і фольклориста П.М. Мартиновича (1856–1936),

Портрет А. Лук'яновича

теж вихованця Петербурзької Академії художеств, який, збираючи типажі для ілюстрування «Енеїди» Котляревського, розшукував на Полтавщині знайомих автора і одна з таких Христина Морозовська – в 1888 р. назвалась хрещеною видатного полтавця, а потім похвалилась, що зустрічалась колись ще й з Шевченком у Решетилівці і в Михнівці. І цьому П.Ротач схиляється вірити. Одначе не все тут так переконливо. Якщо навіть не зважити, що Котляревський на час народження Х.Морозовської мав уже досить солідний вік, нехарактерний для кумування, то й тоді така заявка насторожує. Адже ця жінка жила під Санжарами, належала до стану духовенства і навряд чи її приймали б тут імениті дворяни. Але кому не закортить похвалитися дружбою зі знаменитістю? Крім того, вона називає прізвисько михнівського поміщика по-простолодівськи – Шинков, як, до речі, вимовляли його та й досі вимовляють земляки. Факт цей може бути прикладом того, як іноді задокументовані «спогади очевидців» підхоплюються майбутніми дослідниками і тоді вигадки можуть сприйматися як істина. А такий спосіб не є науковим.

І хоча подібні припущення є ознакою шанобливої зацікавленості до національного героя, та все ж, думається, важливішим буде поміркувати над його роллю в сьогоденні і майбутті нашого народу. А також спробувати осмислити, як і наш благодатний край надихав поета і художника на творчий подвиг. Адже все, що віддзеркалене в його полум'янім слові, він бачив тут. Одухотворював природну та людську красу, возвеличував прояви жертвності заради інших, схвалював бунтарські настрої. А зло нещадно таврував. Звідси він брав натхнення для утвердження і розвитку мистецьких традицій, започаткованих тут його великими попередниками Котляревським і Гоголем...

Решетиліяни шанують пам'ять великого Кобзаря України без якої «зачерствіло б людське серце і заглухла б нива життя». В 1932 році жителі села Куликівка на сільському сході прийняли рішення про перейменування свого села, яке свого часу проїздом відвідав Тарас Григорович, у Шевченкове. В 1967 році у Решетилівці відкрито пам'ятник Кобзареві, його іменем було названо колективне господарство в селі Лиман Другий. Є в райцентрі вулиця Шевченка, його ім'я носить районний Будинок культури.

А ось ще промовистий, по-своєму символічний факт: мабуть жоден районний центр України не може похвалитися такою кількістю лауреатів Національної премії ім. Т.Г. Шевченка, як Решетилівка. Їх тут п'ять: художники Л.С. Товстуха, Н.Н. Бабенко, килимарниці Д.Ф. Єфремова, Г.С. Бондарець, письменник-земляк О.М. Дмитренко.

Пам'ятник Т.Г. Шевченку в Решетилівці